

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Дмитро ЯГУНОВ

**ПЕНІТЕНЦІАРНА
ПОЛІТИКА
ЯК СКЛАДОВА
СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ**

Монографія

Одеса
Фенікс
2020

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....	5
----------------	---

ВСТУП.....	7
------------	---

Розділ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО Контролю ЯК ПОЛІТИКИ

1.1. Призначення і функції соціального контролю як політики.....	10
1.2. Концепція тотальних інституцій як основа дослідження пенітенціарної політики.....	92
1.3. Дуалізм політики соціального контролю.....	125
1.4. Трансформація модуляцій соціального контролю.....	133
1.5. Консеквенціалістські та ретрибутивістські теорії у контексті дослідження пенальності Постмодерну.....	150
1.6. Загальна превенція як складова соціального контролю....	160
1.7. Криза реабілітаційного ідеалу та її наслідки для формування політики соціального контролю.....	211
1.8. Пенологічний песимізм як сутнісна ознака політики соціального контролю XXI століття.....	246
Висновки до розділу 1.....	255

Розділ 2.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПЕНІТЕНЦІАРНУ ПОЛІТИКУ

2.1. Категорія свободи у контексті сучасної політики соціального контролю.....	256
2.2. Позитивізм у політиці соціального контролю.....	269
2.3. Паноптична архітектура і пенальні практики суспільства Постмодерну.....	322
2.4. Динаміка показників пенітенціарної політики у XXI столітті.....	328
2.5. Особливості пенітенціарної політики мусульманських країн.....	344

2.6. Пенітенціарна політика країн Південної Америки та Карибського басейна у XXI столітті	377
2.7. Трансформація політики пробації у XX – XXI століттях	402
2.8. Електронний моніторинг у політиці соціального контролю	439
2.9. «Приватне» і «публічне» у національній пенітенціарній політиці	466
2.10. Десуверенізація та наднаціоналізація пенітенціарної політики у XXI столітті	508
Висновки до 2 розділу	525

Розділ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Модуляції української пенітенціарної політики та їх показники (1991 – 2020)	526
3.2. Дослідження передумов, показників та наслідків пенітенціарної політики України на прикладі пенітенціарної реформи 2016 року	593
Висновки до 3 розділу	630

ВИСНОВКИ

634

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

648

Смертна кара як інструмент загальної превенції: приклад для вивчення

Будь-яка дискусія щодо політики загальної превенції не може не згадати стверджуваний загальнопревентивний ефект покарання у вигляді смертної кари.

⁵⁶³ Mathiesen T. Prison on Trial. Second Edition. Winchester: Waterside Press, 2000. 208 p., P. 61.

Станом на 2010 рік з 193 країн, які були членами ООН або мали статус спостерігача, 95 країн заборонили смертну кару за будь-яких умов, 8 країн допускали застосування смертної кари за певних умов (наприклад, у випадку оголошення стану війни), а 49 країн зберігали смертну кару в законодавстві, проте не використовували її принаймні останні 10 років або запровадили мораторій на її застосування, 41 країна зберігала смертну кару в законодавстві та використовували її на практиці.

Станом на 2018 рік 106 країн заборонили смертну кару за будь-яких умов, 7 країн допускали застосування смертної кари за певних умов (наприклад, у випадку оголошення стану війни), 29 країн зберігали смертну кару в законодавстві, проте не використовували її принаймні останні 10 років або запровадили мораторій на її застосування, 56 країн зберігали смертну кару в законодавстві та використовували її на практиці (включаючи держави, які не є членами ООН)⁵⁶⁴.

Враховуючи, що Європа проголошена «територією, вільної від смертної кари», увага дослідника в цьому контексті мимоволі фокусується на прикладах з США.

Канада усунула смертну кару з переліку покарань з 1976 року.

1985 року остаточно заборонили смертну кару усі австралійські штати. Фактичне виконання покарання у вигляді смертної кари в Австралії припинилося ще 1967 року, коли *Ronald Joseph Ryan* був повішений за вбивство в'язничного офіцера *George Hodson* при спробі втечі з *Pentridge Prison*. Причому вже на момент страти її виконання супроводжувалося масовими протестами населення.

Щодо США, то за період з 1930 року по 1990 рік було страчено 4 тис. осіб, з яких 150 – після 1977 року⁵⁶⁵. Станом на березень 2011 року 34 з 50 американських штатів застосовували смертну кару. Станом на 2020 рік смертна кара використовується у 28 американських штатах та, як і раніше, на федеральному рівні та в межах військової юрисдикції.

Смертна кара як вид покарання скасована, наприклад, у наступних штатах: Мічиган (скасована 1846 р.), Вісконсін (скасована 1853 р.), Мен (скасована 1887 р.), Міннесота (скасована 1911 р.), Гавайї (скасована 1948 р.), Аляска (скасована 1957 р.), Вермонт (скасована 1964 р.), Айова (скасована 1965 р.), Північна Дакота (скасована 1973 р.), Род Айленд (скасована 1979 р.), Массачусетс (мораторій з 1984 р.), Нью-Йорк (мораторій з 2004 р.), Нью-Джерсі (скасована 2007 р.), Нью-Мексико (скасована 2009 р.), Іллінойс (скасована 2011 р.), Вашингтон

⁵⁶⁴ Death penalty: How many countries still have it? URL: www.bbc.com/news/world-45835584 (01.04.2020)

⁵⁶⁵ Лайне М. Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994. С. 148.

(скасована 2018 р.), Нью-Гемпшир (скасована 2019 р.), Колорадо (скасована 2020 р.)⁵⁶⁶.

Наприклад, у штаті Мічиган за всю історію було виконано 13 вироків до смертної кари, з яких лише 6 після отримання Мічиганом статусу території у 1805 році. Єдиний вирок, що було виконано після набуття Мічиганом статусу штату (1837), мав місце у 1938 році, проте зазначений вирок було виконано федеральними органами влади.

Станом на середину квітня 2011 року законопроекти щодо скасування смертної кари було зареєстровано у представницьких органах штатів Коннектикут, Флорида, Індіана, Канзас, Кентуккі, Міссурі, Небраска, Огайо, Пенсильванія, Техас.

З іншого боку, законопроекти щодо відновлення смертної кари зареєстровано у представницьких органах штатів Гавайї, Іллінойс, Масачусетс та Нью-Джерсі.

Штат Орегон запровадив знову смертну кару 1978 року після її заборони 1964 року. З моменту відновлення смертної кари в Орегоні було страчено 2 особи, причому обидві особи відмовились від своїх апеляцій та наполягали на виконанні покарання.

Штат Делавер запровадив знову смертну кару 1961 року після її заборони 1958 року. У 2016 році Верховний суд штату Делавер скасував закон про застосування смертної кари у штаті, залишивши штат без легітимного способу виконання смертних вироків⁵⁶⁷.

Крім того, у США з 1972 року до 1976 рік на застосування смертної кари існував мораторій, адже саме 1972 року Верховний Суд США у справі *Furman v. Georgia* визнав смертну кару такою, що суперечить Конституції США з огляду на жорстокість такого покарання⁵⁶⁸.

Проте вже у 1976 році за результатами розгляду справи *Gregg v. Georgia* смертну кару було відновлено⁵⁶⁹. Верховний Суд США наголосив, що застосування смертної кари за умисне вбивство має довгу історію як в США, так і в Англії. На момент ратифікації Восьмої поправки до Конституції США смертна кара була звичайним покаранням у кожному зі штатів. Застосування смертної кари за умисне вбивство не позбавлене виправдання, а тому смертна кара не є настільки жорстоким покаранням, щоб суперечити Конституції⁵⁷⁰.

⁵⁶⁶ «Legal killing»: Which countries have the death penalty and how many people are executed in the world every year? URL: www.thesun.co.uk/news/2525739/countries-death-penalty-how-many-people-executed-world/ (01.04.2020)

⁵⁶⁷ History of the Death Penalty in Delaware. URL: <https://deathpenaltyinfo.org/state-and-federal-info/state-by-state/delaware>

⁵⁶⁸ *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1972). URL: [www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_\(1972\)](http://www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_(1972)) (01.02.2020)

⁵⁶⁹ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976). Argued: March 31, 1976. Decided: July 2, 1976. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/153/> (01.02.2020)

⁵⁷⁰ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976). Argued: March 31, 1976. Decided: July 2, 1976. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/153/> (01.02.2020)

Проте з моменту відновлення смертної кари у Канзасі та Нью-Гемпшир смертні вироки не виконувалися. У Пенсильванії було страчено трьох осіб, в Південній Дакоті – одну особу. Тобто, можна вважати що зазначені штати ввели фактичний мораторій, хоч у Канзасі та Південній Дакоті законопроекти про скасування смертної кари були відхилені.

У Північній Кароліні фактичний мораторій має місце завдяки рішенням Медичної ради штату, яке заборонило медичним працівникам брати участь в процедурі смертної кари, без участі яких вирок виконуватися не може.

У штаті Небраска з 1976 року було страчено 3 особи. У лютому 2008 року Верховний суд штату Небраска визнав використання електричного стільця таким, що не відповідає Конституції штату (*State v. Mata*)⁵⁷¹. У відповідному рішенні було наголошено, що «страата через застосування електроструму є надмірно жорстокою, адже вона безцільно заподіює фізичне насильство та каліцтво тіла ув'язненого. Перевірена історія спалення та обгорання тіл не відповідає як концепції нових стандартів моралі, так і концепції гідності людини. Інші штати визнали, що більш ранні припущення про миттєву й безболісну смерть були просто неправильними і що існують більш гуманні методи виконання смертної кари. Ураження електричним струмом зарекомендувало себе як динозавр, який більше підходить лабораторії барона Франкенштейна, ніж «камері смерті» державних в'язниць. Ми дійшли висновку, що смерть від удару електричним струмом порушує заборону проти жорстокого і незвичного покарання, закріплену у Конституції штату Небраска»⁵⁷². Лише у травні 2009 року на законодавчому рівні було запроваджено новий метод виконання у виді летальної ін'єкції. У серпні 2018 року влада штату Небраска стратила *Carey Dean Moore*, засуджену за умисне вбивство, що було першою стратою у штаті Небраска за 21 рік та першою смертельною ін'єкцією.

У листопаді 2009 року Верховний суд штату Кентуккі запровадив мораторій на смертну кару до прийняття закону, що регламентує використання летальної ін'єкції як методу виконання вироку.

Усього з 1976 року в США було страчено 1512 осіб. У 2019 році було страчено 22 особи, хоча було ухвалено 34 вироки до смертної кари⁵⁷³.

Кримінологічні дані щодо превентивного ефекту смертної кари є надзвичайно суперечливими.

⁵⁷¹ Supreme Court of Nebraska. *State of Nebraska, Appellee, v. Raymond Mata, Jr., Appellant*. № S-05-1268. URL: <https://caselaw.findlaw.com/ne-supreme-court/1182026.html>

⁵⁷² Supreme Court of Nebraska. *State of Nebraska, Appellee, v. Raymond Mata, Jr., Appellant*. № S-05-1268. URL: <https://caselaw.findlaw.com/ne-supreme-court/1182026.html>

⁵⁷³ «Legal' killing»: Which countries have the death penalty and how many people are executed in the world every year? URL: www.thesun.co.uk/news/2525739/countries-death-penalty-how-many-people-executed-world/ (01.04.2020)

Так, свого часу дослідження Ерліха (*Isaac Ehrlich, 1975*), в якому зазначалося, що кожна страта рятує від 8 до 20 людських життів в майбутньому, спричинило ефект вибуху, суттєво вплинуло на ставлення американців до смертної кари та стало орієнтиром для прихильників смертної кари⁵⁷⁴. Окремі положення дослідження Ерліха цитувалися навіть у відомому рішенні Верховного Суду США *Gregg v. Georgia*, відповідно до якого було знято мораторій на застосування смертної кари. Так само на дослідження Ерліха посилалися судді Верховного Суду США, які виступили проти зняття мораторію на застосування смертної кари: «Генеральний прокурор у своєму короткому звіті ... значною мірою спирається на дослідження Ісаака Ерліха, щоб довести твердження про те, що смертна кара попереджає вбивства. Оскільки дослідження Ерліха не було доступне за часів Фурмана (*Furman v. Georgia*), і оскільки це перше наукове дослідження, яке припускає, що смертна кара може мати превентивний ефект, я коротко розгляну його важливість»⁵⁷⁵.

У свій розбіжній думці у справі *Gregg v. Georgia* суддя Маршалл наголосив, що дослідження Ерліха мало може допомогти (якщо взагалі може) потребам оцінки загальнопревентивного ефекту смертної кари»⁵⁷⁶. Більше того, суддя Маршалл вказав, що «інше дослідження, засноване на теоретичній моделі Ерліха, але з використанням даних за період 1950 – 1960 років, не знайшло підтвердження висновку про те, що смертна кара є стримуючим фактором»⁵⁷⁷.

Навпаки, у багатьох сучасних дослідженнях зазначається, що «результати є очевидними: страти лякають вбивць, і упродовж мораторію на застосування смертної кари рівень умисних вбивств суттєво зростає»⁵⁷⁸:

- дослідження Emory University (2003): кожна страта рятує 18 людських життів в майбутньому; наявність мораторію призводить до зростання рівня вбивств;
- дослідження University of Colorado (2003): кожна страта рятує 5 – 6 людських життів в майбутньому;
- дослідження SUNY (2001): скасування смертної кари знижує залякуючий ефект інших видів покарань;

⁵⁷⁴ Ehrlich I. The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death. *American Economic Review*, 1975. Vol. 65, № 3. P. 397-417; Ehrlich I. Capital Punishment and Deterrence: Some Further Thoughts and Additional Evidence. *Journal of Political Economy*, 1977. Vol. 85, № 4. P. 741-788.

⁵⁷⁵ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976). Argued: March 31, 1976. Decided: July 2, 1976. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/153/> (01.02.2020)

⁵⁷⁶ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976). Argued: March 31, 1976. Decided: July 2, 1976. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/153/> (01.02.2020)

⁵⁷⁷ *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976). Argued: March 31, 1976. Decided: July 2, 1976. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/153/> (01.02.2020)

⁵⁷⁸ Sharp D. The Deterrent Effect of the Death Penalty. URL: www.hoshuha.com/resources/deteff.htm (01.02.2020)

– дослідження Clemson University (2003): смертна кара має ефект залякування щодо усіх категорій вбивць;

– дослідження Dr. Paul Zimmerman (2003): лише за один рік кожна страта утримує від вчинення злочину від 3 до 25 потенційних вбивць.

Відповідно до статистичних даних, за період мораторію на застосування смертної кари кількість вбивств в США зростає з 11 тис. до 23 тис., а рівень вбивств на 100 тис. населення зріс з 5,6 до 10.

Упродовж 1967 – 1980 років в США виконувалася 1 смертна кара за 3 роки. Рівень вбивств знизився з 10,2 в 1980 році до 5,5 в 2000 році⁵⁷⁹. З 2000 року до 2008 року рівень вбивств залишався постійним – 5,5 на 100 тис. населення. У 2008 році він навіть впав до 5 на 100 тис. населення.

Порівняльний аналіз даних щодо окремих штатів наводить на деякі висновки щодо реального ефекту залякування за допомогою смертної кари. Свого часу Беккарія наголошував, що смертна кара позбавлена сенсу, оскільки надає людям приклад жорстокості⁵⁸⁰. Саме у цьому полягає не загальнопревентивний потенціал смертної кари, а, навпаки, потенціал криміногенний.

У поданій нижче таблиці відображено дані щодо рівня вбивств у штатах, де зберігається смертна кара, як порівняти зі штатами, де смертна кара усунута з переліку покарань (станом на 2009 рік)⁵⁸¹:

Штати зі смертною карою	Штати без смертної кари
Луїзіана (11,8)	Мічиган (6,3)
Теннессі (7,3)	Нью-Джерсі (3,7)
Алабама (6,9)	Аляска (3,1)
Міссісіпі (6,4)	Род-Айленд (2,9)
Міссурі (6,4)	Массачусетс (2,6)
Арканзас (6,2)	Вісконсін (2,5)
Невада (5,9)	Мен (2)
Джорджія (5,8)	Гавайї (1,7)
Пенсильванія (5,2)	Північна Дакота (1,5)
Небраска (2,2)	Вермонт (1,1)
Орегон (2,2)	Айова (1,1)

⁵⁷⁹ Sharp D. The Deterrent Effect of the Death Penalty. URL: www.hoshuha.com/resources/deteff.htm (01.02.2020)

⁵⁸⁰ Беккарія Ч. О преступлених и наказаниях. Киев: Центр учебной литературы, 2020. 140 с., С. 89.

⁵⁸¹ Death Penalty Informational Centre. URL: www.deathpenaltyinfo.org/murder-rates-nationally-and-state (01.02.2020)

Статистичні дані, представлені в поданій нижче таблиці, яскраво свідчать про те, що рівень умисних вбивств у штатах зі смертною карою є більшим, ніж аналогічний показник у штатах, де смертна кара не застосовується⁵⁸²:

	Штати зі смертною карою	Штати без смертної кари
1990	9,5	9,16
1991	9,94	9,27
1992	9,5	8,64
1993	9,7	8,83
1994	9,24	7,88
1995	8,59	5,9
1996	7,73	5,36
1997	7,09	4,99
1998	6,54	4,63
1999	5,86	4,59
2000	5,74	4,24
2001	5,83	4,23
2002	5,82	4,27
2003	5,92	4,12

Станом на 2006 рік США посідали третє місце в світі (після Мексики та Естонії) за кількістю умисних вбивств на 100 тис. населення (5,2)⁵⁸³.

Канада скасувала смертну кару з 1976 року, коли рівень вбивств на 100 тис. населення становив 3,09. У 1983 році відповідний показник становив 2,74⁵⁸⁴. Станом на 2006 рік цей же показник становив 1,8⁵⁸⁵.

Щодо Сполучених Штатів Америки, то норвезький кримінолог І. Анденес звертає увагу на такий важливий чинник, який частково

⁵⁸² Death Penalty Informational Centre. URL: www.deathpenaltyinfo.org/deterrence-states-without-death-penalty-have-had-consistently-lower-murder-rates (01.02.2020)

⁵⁸³ Comparisons of Crime in OECD Countries. CIVITAS Institute for the Study of Civil Society 2010-12.

⁵⁸⁴ Лайне М. Кримінологія и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994. С.148.

⁵⁸⁵ Comparisons of Crime in OECD Countries. CIVITAS Institute for the Study of Civil Society 2010-12.

пояснює зазначені вище статистичні показники, як наявність більшої концентрації насильства у культурі південних штатів, де здебільшого зберігається смертна кара⁵⁸⁶.

Громадська думка в США щодо стримуючого ефекту смертної кари також змінюється. За даними дослідження *Gallup Poll*, якщо в 1985 році 62 % опитаних респондентів вважали, що смертна кара стримує вбивць, то в 2004 році – лише 38 %. У 2006 році такої думки дотримувалися 34 % респондентів⁵⁸⁷.

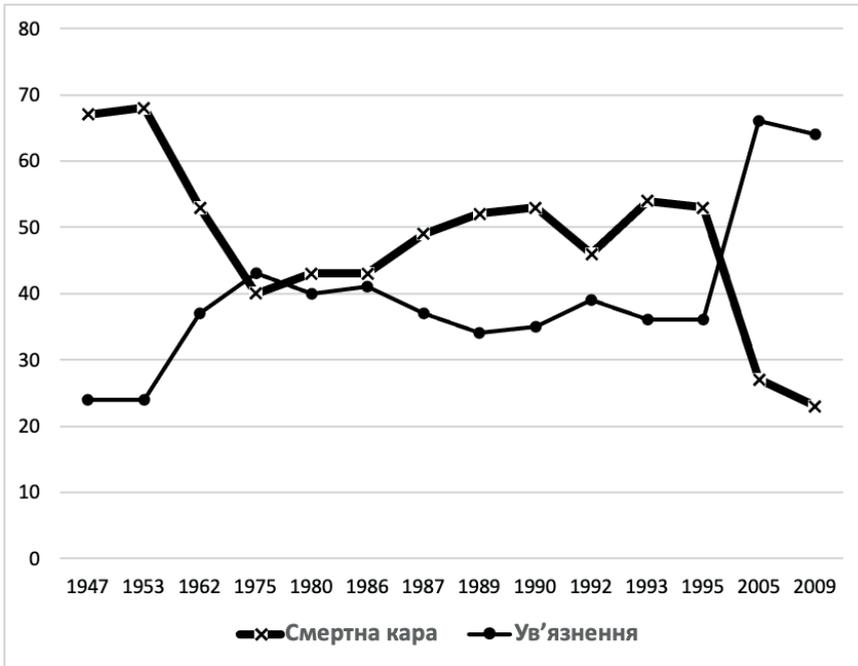
У 2009 році *Roy Morgan Research* – один з найбільших австралійських центрів соціологічних досліджень – проводив традиційне опитування громадської думки, де респондентам було поставлене питання: «Яким покаранням має каратися умисне вбивство – смертною карою або ув'язненням?». Відповідні були розподілені наступним чином (%)⁵⁸⁸:

Період	Смертна кара	Ув'язнення	Не вирішилися
1947	67	24	9
1953	68	24	8
1962	53	37	10
1975	40	43	17
1980	43	40	17
1986	43	41	16
1987	49	37	14
1989	52	34	14
1990	53	35	12
1992	46	39	15
1993	54	36	10
1995	53	36	11
2005	27	66	7
2009	23	64	13

⁵⁸⁶ Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. Москва: Прогресс, 1979. С.189.

⁵⁸⁷ Death Penalty Informational Centre. URL: www.deathpenaltyinfo.org/study-88-criminologists-do-not-believe-death-penalty-effective-deterrent (01.02.2020)

⁵⁸⁸ Australians say penalty for murder should be Imprisonment (64 %) rather than the Death Penalty (23 %). URL: www.roymorgan.com/findings/finding-4411-201302260051

Отже, зазначені вище дані додатково відображають вельми сумнівний загальнопревентивний потенціал смертної кари як покарання.

З іншого боку, цікаво навести й інший приклад.

Так, у 2014 році *Roy Morgan Research* провів цікаве опитування громадської думки, де респондентам було поставлене запитання: «Чи потрібно карати смертною карою вчинення терористичного акту?».

Зазначене опитування засвідчило, що незначна більшість австралійців (52,5 %) виступають за смертну кару як покарання за терористичні акти в Австралії, які потягли летальні випадки, а 47,5 % – ні⁵⁸⁹. На нашу думку, таке опитування є додатковим прикладом нагнітання *moral panic* щодо *folk devils* у вигляді «світового тероризму».

У цьому контексті потрібно підкреслити думку Чезаре Беккарія стосовно загальнопревентивного ефекту смертної кари: «Враження від смертної кари швидко забувається. Це перебуває в основі природи людини і стосується навіть найважливіших предметів. Процес забування підсилюється під впливом пристрастей. Загальне правило: сильні пристрасті володіють людьми лише упродовж короткого проміжку часу»⁵⁹⁰.

⁵⁸⁹ Australians say penalty for murders should be Imprisonment (64 %) rather than the Death Penalty (23 %). URL: www.roymorgan.com/findings/5814-death-penalty-for-terrorist-acts-september-19-2014-201409190533

⁵⁹⁰ Беккарія Ч. О. преступленнях и наказаниях. Киев: Центр учебной литературы, 2020. 140 с., С. 85.

Тому не випадково Дж. Феген наступним чином підсумовує сучасні погляди щодо залякуючого ефекту смертної кари: 1) не всі вбивства мають однакошу природу, тому є спрощенням стверджувати, що усі вбивці однаково ставляться до небезпеки бути страченими; 2) є спрощенням стверджувати, що таке надзвичайно рідкісне явище як смертна кара може впливати на численні соціальні процеси, які створюють умови для вчинення вбивств; 3) високий рівень розкриття злочинів має набагато більший ефект, ніж нечасті випадки смертної кари, які не привертають увагу преси; 4) численні дослідження вказують, що раціоналізм у процесі вчинення насильницьких злочинів є надзвичайно низьким або може навіть нульовий; 5) ми не маємо будь-яких чітких та зрозумілих тестів, які можна було б використовувати при дослідженні впливу смертної кари на конкретного злочинця; 6) є підстави стверджувати, що залякуючий ефект покарання у вигляді довічного позбавлення волі є більшим за аналогічний ефект смертної кари.

Підсумовуючи своє дослідження, Дж. Феген слушно зазначає: «Помилкою при дослідженні залякуючого ефекту смертної кари є спроба зробити висновки з обмеженого та недосконалого набору даних спостережень. Вбивство – це комплексний феномен, існування якого обумовлено багатьма причинами. Не існує ґрунтовних, вагомих та науково виважених доказів, що смертна кара може впливати на рівень вбивств. Певна кількість наукових праць, які базуються на рідкісних випадках смертної кари, які мають місце на величезній території без глибокого висвітлення в суспільстві, не може встановити тест ефекту залякування за допомогою смертної кари»⁵⁹¹.

У цьому контексті можна також знову згадати І. Анденеса, який вказував на те, що зазвичай не можна встановити залежність злочинності від того, що є максимальним покаранням – смертна кара або довічне ув'язнення»⁵⁹².

Так само Г. Шнайдер наголошує, що превентивний, залякуючий ефект і смертної кари, і ув'язнення ще не доведено»⁵⁹³.

Австралійські дослідники Дж. Чен та Д. Окслі у своїй роботі надали ґрунтовне узагальнення більш-менш значних досліджень щодо ефекту залякування за допомогою смертної кари»⁵⁹⁴. Вони проаналізували 74 дослідження, які проводилися в США (як в країні, так і в окремих штатах), Австралії та окремих європейських країнах (коли в них ще

⁵⁹¹ Deterrence and the Death Penalty. A Critical Review of New Evidence. Testimony to the New York State Assembly Standing Committee on Codes. Assembly Standing Committee on Judiciary and Assembly Standing Committee on Correction Hearings on the Future of Capital Punishment in the State of New York. Jeffrey Fagan. Columbia Law School. January 21, 2005

⁵⁹² Анденес І. Наказание и предупреждение преступлений. Москва: Прогресс, 1979. С. 48.

⁵⁹³ Шнайдер Г. Криминология. Москва: Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1994. 505 с., С. 243.

⁵⁹⁴ Chan J., Oxley D. The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Review of the Research Evidence. Sydney: School of Social Science and Policy, University of New South Wales, 2000.

зберігалася смертна кара) з 1952 року по 2003 рік. За результатами дослідження було виявлено, що залякуючий ефект смертної кари щодо потенційних вбивць та гвалтівників продемонстрували 14 досліджень, 10 досліджень підтвердили лише відносний ефект смертної кари, у той час коли відсутність такого ефекту констатувалося у 50 дослідженнях.

Цікавим є звернення до статистичних даних щодо кількості умисних вбивств на 100 тис. населення у деяких країнах Європи, де смертна кара виключена з переліку покарань⁵⁹⁵.

Кількість умисних вбивств на 100 тис. населення	1995	1997	2000	2005	2010	2015
Албанія	8,3	43	4,2	5	4,3	2,2
Вірменія	3,6	3,2	3	1,9	1,9	2,6
Австрія	1	0,8	1	0,7	0,7	0,5
Бельгія	1,4	1,4	2,1	2,1	1,7	2
Кіпр	1,1	0,7	0,8	1,9	0,7	1,3
Фінляндія	2,9	2,7	2,9	2,3	2,2	1,5
Франція	2,3	1,7	1,8	1,6	1,3	1,6
Німеччина	1,7	1,4	1,2	1,1	1	0,8
Ісландія	0	0,7	1,8	1	0,6	0,9
Ірландія	1,2	1	1	1,3	1,2	0,7
Росія	30,5	23,7	28,1	24,8	11,6	11,5
Іспанія	1	1,2	1,4	1,2	0,9	0,6
Англія та Уельс	1,5	1,4	1,5	1,3	1,1	1
Шотландія	2,4	1,7	2,1	1,9	1,9	1,1
Північна Ірландія	1,3	2,4	2,7	1,8	1,3	1,2
Литва	13,8	10,9	10,6	11,1	7	5,9
Люксембург	0,5	1	0,9	0,9	2	0,9
Нідерланди	1,2	1,3	1,1	1,1	0,9	0,6
Грузія	7,9	6,1	5,5	9,6	4,6	2
Угорщина	2,9	2,8	2	1,6	1,4	2,3
Греція	1,4	1,9	1,3	1,2	1,6	0,9

⁵⁹⁵ Victims of intentional homicide. URL: <https://dataunodc.un.org/content/data/homicide/homicide-rate> (01.02.2020)

Отже, таблиця наочно демонструє, що рівень вбивств на 100 тис. населення у схожих за економічними та культурними показниками країнах може бути абсолютно різним. Проте, все одно, якщо не брати до уваги деякі країни Європи, на першому місці перебуває Росія, де до недавня існувала смертна кара. Проте й інші пострадянські країни також займають високі місця.

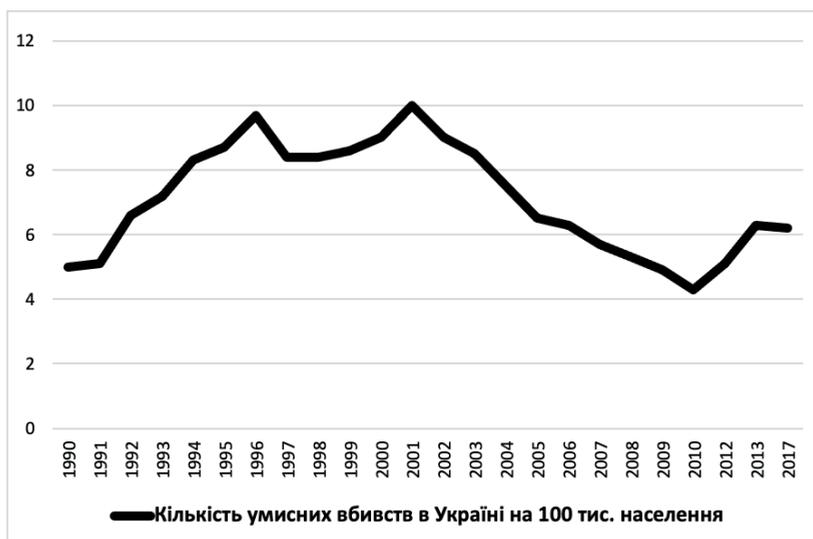
Ще у середині XIX століття Герберт Спенсер далекоглядно прогнозував, що відмова від смертної кари як виду покарання сприятиме зниженню соціальної напруги у суспільстві: «Невже агітація на користь скасування смертної кари не демонструє зміни у людських почуттях з того часу, коли тіло Кромвеля було вирите, а його голова була посаджена на палю перед Темплом? Невже є непомітними зміни з тих часів, коли людей колесували, четвертували та вішали?»⁵⁹⁶. Адже головним висновком є те, що останні 20 років кількість умисних вбивств у країнах Європи більш ніж суттєво знизилася на фоні тотальної відмови від смертної кари як виду покарання, що ще більш аргументовано надає підстави говорити про невдачу загальнопревентивного ефекту смертної кари.

Вітчизняні статистичні дані щодо умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, виглядають наступним чином (дані Світового банку):

Умисні вбивства в Україні	Кількість на 100 тис. населення
1990	4,9
1991	5,1
1992	6,5
1993	7,2
1994	8,3
1995	8,7
1996	9,7
1997	8,4
1998	8,4
1999	8,6
2000	9
2001	10
2002	9

⁵⁹⁶ Спенсер Г. Социальная статика. Киев: Гама-Принт, 2013. 496 с. – С.41.

2003	8,5
2004	7,5
2005	6,5
2006	6,3
2007	5,7
2008	5,3
2009	4,9
2010	4,3
2012	5,1
2013	6,3
2014	6,3
2017	6,2

Отже, перший висновок, який сьогодні можна зробити: чим далі ми віддаляємося від смертної кари, тим меншим стає рівень умисних вбивств у відносних показниках. Можна спостерігати, що рівень умисних вбивств значно знизився навіть за відсутності у карально-виправному репертуарі покарання у виді смертної кари.

Отже, потрібно погодитися з висновками Н. Левчук, що насильство не може розглядатися як спосіб боротьби із злочинністю хоча б тому,

що насильство породжує насильство. Злочинність є продуктом виключно суспільного середовища, тому найкраща карна політика – це досконала соціальна політика⁵⁹⁷.

Цьому можна знайти додаткове підтвердження через дослідження глобальної статистики.

Так, в обох Америках, де традиційним є застосування смертної кари, показник *murder rate* станом на 2018 рік становив 16,3. Більше того, в обох Америках рівень умисних вбивств на 100 тис. населення за останні 25 років майже не змінився та перебуває у середньому на відмітці 16 кожного року.

Так само, африканські країни, для яких також є характерним застосування смертної кари, показник *murder rate* станом на 2018 рік становив 12,5. Так само в Африці рівень умисних вбивств на 100 тис. населення за останні 15 років майже не змінився та перебуває у середньому на відмітці 12 – 13 кожного року.

Водночас для Європи аналогічний показник становив 2,8 з явною тенденцією до зниження за останні 10 років:

Умисні вбивства в Європі	Кількість на 100 тис населення
1990	4,8
1991	5,2
1992	6,8
1993	8,4
1994	8,8
1995	8,5
1996	7,6
1997	7,1
1998	6,7
1999	7,7
2000	7,3
2001	8
2002	8,1
2003	7,7
2004	7,1
2005	6,5

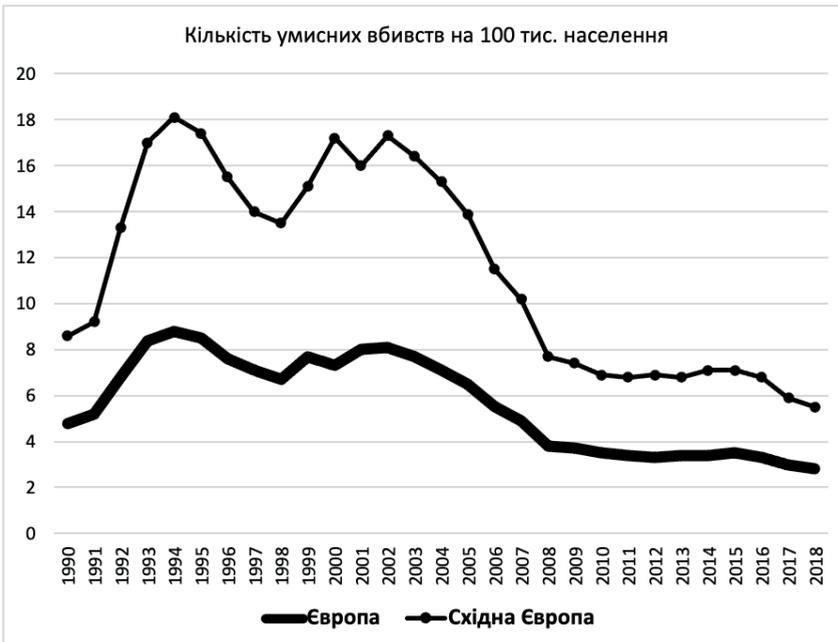
⁵⁹⁷ Левчук Н. Смертність від вбивств в Україні: соціальна нерівність винуватців і жертв злочинів. *Демографія та соціальна економіка*, 2006. 2. С. 64-74.

2006	5,5
2007	4,9
2008	3,8
2009	3,7
2010	3,5
2011	3,4
2012	3,3
2013	3,4
2014	3,4
2015	3,5
2016	3,3
2017	3
2018	2,8

Для Східної Європи аналогічний показник становив 5,5 з явною тенденцією до зниження. Після скасування смертної кари країни Східної Європи знизили рівень умисних вбивств майже утричі, як порівняти з кінцем 1990-х років – початком 2000-х років.

Умисні вбивства у Східній Європі	Кількість на 100 тис населення
1990	8,6
1991	9,2
1992	13,3
1993	17
1994	18,1
1995	17,4
1996	15,5
1997	14
1998	13,5
1999	15,1
2000	17,2
2001	16

2002	17,3
2003	16,4
2004	15,3
2005	13,9
2006	11,5
2007	10,2
2008	7,7
2009	7,4
2010	6,9
2011	6,8
2012	6,9
2013	6,8
2014	7,1
2015	7,1
2016	6,8
2017	5,9
2018	5,5

І якщо говорити про світові показники, то після скасування смертної кари у багатьох країнах світу рівень умисний вбивств характеризується тенденцією до зниження.

Умисні вбивства у світі	Кількість на 100 тис населення
1990	6,7
1995	7,2
2000	6,8
2005	6,3
2010	6
2011	6,1
2012	6,2
2013	6
2014	6,1
2015	5,9
2016	6
2017	6
2018	5,8

Тому слушною є думка основоположника школи нового соціального захисту Марка Анселя, що смертна кара: 1) є несумісною з системою соціального відновлення; 2) підтримує атмосферу насильства в суспільстві; 3) суперечить уявленням про людську справедливість; 4) заснована на насильстві, позбавленому користі. В цілому, як на переконання Анселя, смертна кара є несумісною з гуманістичною кримінально-правовою доктриною⁵⁹⁸.

Також слушною є думка американських дослідників Метью Робінсона і Мерін Уільямс, що смертна кара є *невдалою політикою*, оскільки вона не відповідає її цілям і зазнає серйозних проблем, що значно переважають її скромні переваги. Її недоліки включають расові упередження, класові упередження, гендерні упередження, нерівний доступ до якісного представництва захисту, неправосудні вироки та інші міркування, які призводять до несправедливого процесу застосування смертної кари. Обґрунтованість застосування смертної кари є свідченням несправедливості кримінального судочинства. Крім того, коли не-

⁵⁹⁸ Ансель М. Новая социальная защита (Гуманистическое движение в уголовной политике). Москва: Прогресс, 1970. С. 260.

винних людей піддають смерті, це прямо порушує поняття «справедливо заслуженого»⁵⁹⁹.

⁵⁹⁹ Robinson M., Williams M. The Myth of a Fair Criminal Justice System. *Justice Policy Journal*. The Center on Juvenile and Criminal Justice, 2009, Vol. 6 (1).